

УДК 159.98:355.23 (477)

В. М. ІВАНЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри загальновійськових дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

М. В. САВЧИН,

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОРЕГУВАННЯ РІВНЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Психологічне корегування рівня дисциплінованості військовослужбовців створює умови для виникнення емоційно насичених ситуацій, під час яких воно і проводиться. Емоційно забарвлені переживання створюють можливість нового бачення старих проблем, перегляду своїх поглядів, переконань, цінностей та стосунків.

Ключові слова: психологічне корегування, військова дисципліна, морально-психологічний стан.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Специфіка формування відносин у військових колективах, індивідуальні риси характеру, особливості реакцій на ту чи іншу ситуацію, несприятливий вплив різного роду факторів на стан військової дисципліни неодноразово обумовлював актуальність питання психічного корегування поведінки особового складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У свою чергу дослідженнями в даній галузі займалися такі науковці, як Варій М. Й.,

Сафін О. Д., Потапчук Є. М., Подоляк Я. В., Томчук М. І., Афонін Е. А. Їх наукові праці достатньо широко розкривають більшість аспектів даної проблематики.

Так, наприклад під морально-психологічною корекцією недисциплінованості розуміється особливим чином організований вплив на інтелектуальну, емоційну та волюву сфери особового складу військового підрозділу, загалом на комплекс “підсвідомість – свідомість” воїнів із метою встановлення морально-психологічної рівноваги, яка відображає високу індивідуальну, групову та колективну дисциплінованість. Інакше кажучи, корекція спрямована на усунення відхилень від функціональних соціально-психологічних норм, викорінення негативних утворень у структурі морально-психологічного стереотипу, який орієнтує поведінку військовослужбовців і відтворення гармонійних відносин суб’єкта з навколишнім середовищем [1].

Мета статті – дослідити проблеми соціально-психологічної, структури, саморегуляції і взаємовідносин у колективі студентів, які проходять навчання на військовій кафедрі, а також методи і форми морально-психологічного корегування індивідуальної недисциплінованості студентів військових кафедр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередження порушень військової дисципліни досягається шляхом безперервного впливу на морально-психологічний стан особового складу з метою підтримки його на рівні “здоровий”, що дозволяє попереджати конфлікти (порушення) у підрозділі. Механізм морально-психологічного забезпечення дисципліни є складним, але ефективним, оскільки спрямований не на боротьбу з наслідками, а на причини, що їх породжують. Це складні причини, які пов’язані з функціонуванням комплексу “підсвідомість – свідомість” кожного військовослужбовця, психології військового колективу, детермінованої зовнішніми і передусім соціальними факторами [2].

Аналізуючи діагностичну та аналітично-синтетичну діяльності, можна визначити морально-психологічні та дисциплінарні параметри, які мають певні відхилення від еталонних, тобто ті, які потребують змін. Для здійснення цих змін розробляються окремі заходи або певна програма корегування. В основі її побудови лежить той самий образ, який склався в результаті діагностичної діяльності з уже встановленими зв’язками і відносинами між елементами (аналітично-синтетична діяльність). Мета програми корегування полягає у створенні цілісної системи впливу на

військовослужбовців з метою встановлення в підрозділі морально-психологічної рівноваги, тобто здорового морально-психологічного стану особового складу, який відображає високий рівень індивідуальної, групової та колективної дисциплінованості.

Втілення програми психологічного корегування пропонується здійснювати, дотримуючись такого порядку:

визначення морально-психологічних та дисциплінарних параметрів, які необхідно змінити;

розробка заходів корегування або програми корегування;

соціально-психологічне і психологічне обґрунтування програми корегування;

організація і реалізація програми корегування.

Програма корегування повинна будуватись на базі комплексу організаційних, духовно-ідеологічних, соціально-психологічних, навчально-виховних, психологічних та інших впливів, і має відображати цілісний морально-психологічний процес, який являє собою єдність емоційних, пізнавальних і вольових форм відображення, які за своєю інтенсивністю можуть знаходитися в різних співвідношеннях і реалізуватися на трьох взаємопов'язаних рівнях: безсвідомому, підсвідомому і свідомому. Саме на його основі командир створює свою управлінську концепцію, яка виражає організаційний, методичний і змістовий зміст, а також водночас і інтелектуальне.

Управлінська концепція схиляє командира до прийняття тих чи інших рішень, реалізація яких задовольняє його управлінські потреби. Вона виконує ряд взаємопов'язаних функцій.

Інтегративно-системоутворююча функція дозволяє командирі в кожний даний момент часу порівняти сукупність інформації з системою думок, переконань, цінностей, принципів, норм, які вже склалися, тобто з усім попереднім досвідом управління.

Селекційна функція виражається в тому, що командир, базуючись на сформованій концепції, з розмаїття завдань, способів їх вирішення, критеріїв оцінки, методів, підходів, форм вибирає тільки ті, які, на його думку, є найефективнішими.

Функція цілеутворення полягає у створенні кінцевих і проміжних цілей управлінської концепції, які спрямовують діяльність.

Мотиваційна функція визначає, наскільки наполегливо командир буде реалізовувати прийняті рішення, якого особистісного сенсу для нього набуває програма корегування.

Пояснювальна функція полягає в тому, що командир приймає рішення і, базуючись на причинно-наслідкових зв'язках, може обґрунтувати дане рішення.

Прогностична функція визначає закладення в програму рішень не лише з поточних питань, але й з перспективних, які можуть виникнути при тих чи інших впливах або у зв'язку з їх "накладенням" та взаємовпливом.

Евристична функція в закритій формі вбирає в себе основні ідеї й задуми, які закладені в управлінській концепції і задають стиль мислення, свого роду траєкторію руху думки, визначають необхідні теоретичні знання й досвід.

Нормативна функція виявляється при оцінці ідей, задумів, рішень, дій командира з точки зору соціальних норм правових і моральних оцінок.

Програмуюча функція впливає не лише на цілі та мотиви діяльності, але й на вибір засобів їх реалізації, раціональний склад майбутньої діяльності, послідовність дій, ступінь урахування зовнішніх і внутрішніх факторів тощо.

Взагалі реалізація даних функцій забезпечує соціально-психологічне обґрунтування конкретних заходів і програм загалом.

Йдеться про всебічний вплив на інтелектуальну, вольову й емоційну сфери особового складу військового підрозділу з метою усунення відхилень від функціональних соціально-психологічних норм, ліквідації негативних морально-психологічних утворень (стереотипів) і відновлення морально-психологічної рівноваги, яка забезпечує високий рівень військової дисципліни.

Розрізняють дві форми корегування: симптоматичну (спрямовану на симптоми відхилення) та причинну (спрямовану на причини негативних явищ і процесів).

Залежно від суб'єкта корегування вона може бути груповою та індивідуальною. Особливості роботи з різними суб'єктами, різноаспектність конкретної ситуації визначають специфічність цілей і завдань корегування в кожному конкретному випадку. Загалом завданням корегування є усунення відхилень, морально-психологічних і психологічних негативних утворень, створення умов для звільнення потенціалу особистості, групи і спрямування його на успішне виконання завдань, які стоять перед підрозділом.

У своїх працях Я. В. Подоляк визначає військовий колектив як високоорганізовану групу ідейно стійких і дисциплінованих військовослужбовців, здатних автономно виконувати службові, навчальні, бойові та миротворчі завдання [3].

Морально-психологічне корегування індивідуальної недисциплінованості призводить у кінцевому результаті до руйнування негативних утворень у структурі морально-психологічних стереотипів і формування позитивних, які відповідають високому рівню військової поведінки. Початковим пунктом самодисциплінування є норма, яка засвоюється військовослужбовцем. Повноцінне засвоєння норми – це не лише пізнавально-інструментальне оволодіння нею, але й мотиваційне. Пізнавальне і навіть інструментальне (у вигляді навички) засвоєння норм військової поведінки є необхідним, але недостатнім для їх реалізації. Відомо, що знання воїнами правил і законів часто не лише ігнорується, але й використовується в егоїстичних і антисуспільних цілях. Тому необхідно, щоб будь-яка норма була сприйнята як мотив поведінки. Дисциплінування, як і будь-яка активність, яка регулюється психічно, можливе лише при відповідних мотивах. Дисциплінарна мотивація загалом закладена в морально-психологічному стереотипі. Вона тісно пов'язана з усією мотиваційною системою військовослужбовця (із загальними мотивами військової служби і військового обов'язку). Розвиток стійкого мотиваційного ядра дисциплінованої поведінки в умовах військової служби базується на формуванні поваги до закону, моралі, конституційної влади, командирів, обов'язку і системи управління, на розумінні сутності та значущості нормативної регуляції суспільного життя і військової служби. Дисциплінарно-нормативна мотивація носить узагальнений характер і не обмежується безпосередніми вигодами. Лише стійкі позитивні мотиви дозволяють правильно будувати свою поведінку, здійснювати конкретні вчинки. Отже, індивідуальна дисциплінованість базується на позитивно сформованій сукупності морально-психологічних стереотипів, яка відображає високу свідомість, зрілість соціальних почуттів, розвинуту емоційну саморегуляцію. Саме це дозволяє утриматися від задоволення ситуаційних, примітивних потреб заради інтересів більш високого рівня, які мають соціально-особистісну значущість. Дисциплінарна мотивація в морально-психологічному стереотипі спирається на основну життєву позицію військовослужбовця, яка є результатом власного вирішення питання про співвідношення особистісного і суспільного, індивідуального і колективного (групового). Наші

дослідження показують, що дисциплінарна мотивація зумовлюється усвідомленням приналежності воїна до відповідних соціально-психологічних явищ, які протікають у них і утворюють певну морально-психологічну атмосферу.

Для того щоб покращити стан військової дисципліни, необхідно змінити особистісний сенс дій і вчинків військовослужбовця, оскільки в них виражена змістовно-сміслова сторона мотивації, тобто прослідковується роль інтелекту, свідомості (та самосвідомості) як вищих рівнів психічної регуляції. На думку О. М. Леонтєва, особистісний сенс виражає саме її ставлення до усвідомлених об'єктивних явищ, які вона спостерігає у замкненому армійському середовищі. Як відомо, джерелом активності військовослужбовців є матеріальні потреби, які відображають необхідність забезпечення умов і засобів свого існування та розвитку як члена суспільства і як організму. Саме на їх основі під вирішальним впливом світогляду формуються мотиви, тобто внутрішні спонукальні сили, які визначають зміст мети і характер діяльності для її досягнення. Фактично мова йде про формування стійкого мотиваційного ядра в мотиваційній системі військового. Важливе значення має те, що вирішальну роль у його формуванні відіграє світогляд. Це дає можливість формувати такі мотиви, як інтерес, нахил, ідеали і переконання за допомогою активного впливу на комплекс "підсвідомість – свідомість". Викликає інтерес і позитивне свідомо-емоційне ставлення військовослужбовців до військової служби. Наявність відповідних здібностей – це бажання займатися даною діяльністю, виконувати дисциплінарні норми і вимоги командирів. Ідеалами можуть бути високі благородні ідеї (наприклад, ідея чесного служіння Україні, ідея надійного захисту Вітчизни, ідея високого рівня дисципліни та ін.), високі національно-духовні та морально-психологічні якості або конкретний носій цих якостей (видатна особистість, герой війни, національний герой, полководець, діяч та ін.). Переконання як мотив – це чітка пізнавальна, емоційна йвольова позиція особистості. Мотиваційний блок складає те ядро, яке визначає спрямованість, об'єкт і мету вчинку, спонукання до дотримання одних правил і до відмови від підпорядкування іншим. Даний блок є стійким мотиваційним ядром морально-психологічного стереотипу дисциплінованої поведінки. Він включає передусім переконання і життєві принципи, які в особистісній формі закріплюють повагу до законів і статутів, прав командирів і начальників наказувати, визнання своїх обов'язків, почуття внутрішньої відповідальності та ін.

Тут виявляються спрямованість військовослужбовця, його соціальна зрілість як громадянина, загальнолюдські цінності, мораль і військова честь.

Важливе місце також належить любові до порядку – позитивного ставлення до досягнень у даній галузі та заходів, спрямованих на його вдосконалення, а також потребам в упорядкуванні середовища життя і діяльності.

Характерологічний блок дисциплінованості включає якості особистості, які зумовлюють внутрішню організованість, стійкість психіки поведінки, здатність протистояти труднощам і перешкодам, самоволодіння, наполегливість та ін. Залежно від виду труднощів розрізняють дві групи характерологічних складових дисципліни особистості. До першої належать морально-психологічна готовність, яка забезпечує організовану поведінку в будь-яких ситуаціях як у мирний, так і у воєнний час, умілі дії відповідно до норм і наказів, не зважаючи на спеку, страх, втомленість тощо. Другу групу складають якості особистості, які забезпечують морально-психологічну стійкість відносно дезорганізаторських дій інших військовослужбовців, а також слабого дисциплінарного впливу з боку командирів, неправильно обраного ними стилю керівництва та ін.

Індивідуальна дисциплінованість досягається при певному рівні розвитку триблокової системи: а) дисциплінарної компетентності; б) відповідної мотивації; в) характерологічних рис.

Дисциплінарна компетентність виражає такі якості особистості військовослужбовця, які дозволяють йому впевнено орієнтуватися в нормативних ситуаціях, уміло й ефективно виконувати вимоги законів, статутів, своїх обов'язків. Сюди відносяться знання і навички виконання вимог статутів і наказів командирів (начальників), знання основ законодавства, відповідна морально-етична освіта, розуміння прав і обов'язків своїх начальників і механізму функціонування системи військового управління та ін. Важливу роль у структурі дисциплінарної компетентності відіграють розумові якості, а також деякі властивості сприйняття, пам'яті, психомоторики, необхідні для чіткої орієнтації у вимогах і умовах їх реалізації.

Тут необхідний вплив у першу чергу на інтелектуальну сферу військовослужбовця для того, щоб у нього сформувалися стереотипи порядку, організаційно-дисциплінарних критеріїв. Не менш важливе значення має правильне емоційне сприйняття норм і вимог, а також надійність і зусилля щодо оволодіння ними. Найтипівшими проблемами, які вирішуються

шляхом індивідуального корегування, є невідповідність рівня розвитку пізнавальних процесів вимогам функціональної норми, морально-психологічна неготовність до виконання військового обов'язку, наявність негативних ціннісних орієнтацій, поглядів, потреб, інтересів, однобічна психологічна несумісність, депресія; негативні тенденції в особливостях особистості (важкість спілкування, конфліктність, емоційно-вольова нестійкість), неорганізованість поведінки (недоліки спрямованості діяльності, невміння планувати, регулювати й оцінювати свої дії); труднощі адаптації до умов військової служби, колективу та ін.

Знання теоретичних і прикладних проблем морально-психологічного стану дозволяє враховувати свідомі та безсвідомі психічні фактори. Під свідомою дисципліною часто розуміють адекватно мотивовану суспільно-груповими інтересами, побудовану на ідейних установках, нормативну поведінку. Вплив безсвідомого виявляється в пізнавальних і мотиваційних процесах, викривленні реальності, у тому числі самого себе та своїх дій, а також у приховуванні або неадекватному усвідомленні внутрішньо-особистісних та міжособистісних конфліктів, які породжують негативні вчинки.

Отже, морально-психологічна проблематика військової дисципліни повинна вирішуватися з опорою на принцип свідомості, але з обов'язковим урахуванням психічних явищ, які протікають на рівні підсвідомості. Йдеться про арсенал таких форм і методів, які дозволяли б ефективно впливати на комплекс "підсвідомість – свідомість".

З метою досягнення здорового рівня МПХС, який відображає стан високого рівня військової дисципліни, необхідно передусім формувати потрібний світогляд. Він повинен органічно поєднувати сплав глибоких наукових знань, твердих переконань, національної свідомості, моральної чистоти, усвідомлення кожним військовослужбовцем своїх обов'язків, пов'язаних із захистом Вітчизни, а також готовність віддати всі сили заради процвітання та незалежності держави.

На думку М. Й. Варія, колектив є складною структурою, складовими частинами якої є ставлення групи загалом (або її членів) до завдань і цілей діяльності й міжособистісні, внутрішньогрупові взаємовідносини [2]. Важливо, щоб кожний військовослужбовець глибоко усвідомив необхідність високої дисципліни у всіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі у Збройних Силах, розумів дисципліну як одну з найбільших цінностей, якою пишаються народи та нації, держави й армії.

Формуючи світогляд і ціннісні орієнтації у військовослужбовців, одночасно активізується процес формування у них розумних потреб і широких соціальних мотивів діяльності. Розумні потреби – це такі, в яких правильно співвідносяться матеріальні й духовні, суспільні, національні, колективні й особисті потреби.

На основі світогляду і ціннісних орієнтацій у військовослужбовців формуються морально-психологічні установки завжди чинити відповідно до своїх поглядів і переконань. Це сприяє тому, що дисциплінованість формується не лише під впливом зовнішніх факторів, наприклад, у результаті вимог командирів, колективу, але й головним чином під впливом внутрішніх вимог нашого суспільства до особистості кожного військовослужбовця. Завдяки цьому він сумлінно і чесно виконує свої функціональні обов'язки під дією внутрішніх (психічних) двигунів.

Групова соціально-психологічна корекція спрямована на усунення негативних явищ і процесів, які деформують і знижують рівень МПХС особового складу групи, індивідуальної і групової дисциплінованості. При корекційному впливові враховують тип групи (формальна, рангова чи неформальна), рівень розвитку групової психології, особливості вияву в ній змісту і характеру взаємовідносин, думок, настрою, традицій, психологічних установок і ціннісних орієнтацій, психологічної сумісності й самопочуття особистості воїна, а також кількість і характер конфліктів (порушень військової дисципліни) та ін. У даному випадку застосовуються всі форми і методи, які сприяють ліквідації полярності в функціонуванні динамічних елементів психології групи. Виділяють три основні напрями корегувальної роботи: опосередкований вплив; безпосередній вплив на кожного члена групи; опосередкований вплив на групу загалом. Знову ж таки застосовують заходи організаційного, матеріально-психологічного і психологічного характеру, бо всі вони (кожний певною мірою) впливають на інтелектуальну, вольову й емоційну сфери групи. Оскільки більшість заходів даних напрямів відомі, то ми назвемо соціально-психологічні та психологічні методи. Стосовно інших зауважимо, що вони всі повинні бути емоційно насиченими. Для цього потрібно цілеспрямовано впливати на чуттєву сферу, яка тісно пов'язана з рівнями підсвідомості й безсвідомості. Слово, подія, факт, вчинок, зміна повинні бути “одягнені” в психологічний “одяг”, тобто повинен виконуватися психологічний супровід. При дотриманні цих принципів фактично вплив будь-якого характеру (непсихологічного) стає соціально-пси-

хологічним. До психологічних методів належать нав'ювання, аутогенне тренування, психологічне зараження, метод образів, порівнянь, нав'язливості, метод "мозкової атаки", психологічних ігор, стресових ситуацій, демонстрації і психологічних установок, психологічних ефектів, психологічних навантажень та ін.

Методи і методики, які застосовуються в соціально-психологічному корегуванні, залежать від конкретної ситуації, досвіду командира та інших офіцерів, їх психологічної компетентності та стану суб'єкта впливу на об'єкт чи загалом на колектив. Загальним для них є те, що головними рушійними силами морально-психологічних новоутворень є емоційні процеси, які виникають під дією інтелектуальних і вольових сил і володіють великою динамічністю.

Методи соціально-психологічного корегування не є чимось дуже особливим, таємничим, доступним лише для обраних. Іноді для усунення того чи іншого соціально-психологічного явища достатньо змінити стиль керівництва, неформального лідера зробити формальним, перевести якогось військовослужбовця в інший підрозділ чи просто дотримуватися вимог статутів, соціальної справедливості, або негативні традиції трансформувати у позитивні без втрати їх емоційної привабливості тощо. Тобто на комплекс "підсвідомість – свідомість" впливають не лише спеціальні (психологічні психотерапевтичні) заходи, але й заходи в організаційній, духовно-ідеологічній, матеріально-технічній, нормативно-правовій сферах.

При будь-якому впливові на військовослужбовців відбувається "запуск" певних психологічних механізмів, у результаті діяльності яких даний вплив вони можуть сприймати позитивно, більш позитивно, нейтрально (впливу не сталося), більш негативно і негативно.

Висновок. Отже, інтенсивність і продуктивність наукових досліджень (теоретичних і емпіричних) щодо психології військового колективу не повністю відповідає потребам розбудови Збройних Сил України. Особливо слід звернути увагу на проблеми соціально-психологічної структури військового колективу, стадій і рівнів його розвитку, проблем саморегуляції і взаємовідносин у військовому колективі.

Методи психологічного корегування і тактовність командира (структур виховних органів) створюють умови для виникнення емоційно насичених ситуацій, у момент яких власне і відбувається корекція. Емоційно забарвлені переживання створюють можливість нового бачення старих

проблем, своїх поглядів, переконань, цінностей, стосунків. Це дозволяє по-новому поглянути на життєву ситуацію, на самого себе, свою позицію, на всю діяльність і всю систему відносин. Переворот у комплексі “підсвідомість – свідомість”, руйнування й утворення морально-психологічних стереотипів, а отже, зміни в інтелектуальній, емоційній і вольовій сферах – усе це результат чуттєво-емоційних переживань. Мова психологічного корегування – це не лише слова, але й “мова” невербальних комунікацій. Мовою психокорегування також є “висловлювання” дій (усі ситуації й оцінки, вибір, прийняття рішення, підтримка, контракція, заохочення, стягнення, поведінка та ін.). Усі дії повинні бути корекційно корисними, емоційно насиченими і значущими; виражати підтвердження слів, позицій, переконань, цінностей, переконливих тлумачень, творчого пошуку, стурбованості і співпереживання; сприяти знаходженню оптимального виходу із зовнішнього або внутрішнього конфлікту.

На нашу думку, **перспективним напрямком для подальших досліджень** даної проблематики може бути більш детальна розробка комплексів організаційних, духовно-ідеологічних, соціально-психологічних, навчально-виховних, психологічних та інших впливів на рівень військової дисципліни у військових колективах.

Список використаної літератури

1. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні : монографія / М. Й. Варій ; відп. ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачук. – Львів : ВВП ДУ “ЛІТ”, 1996 – 311 с.
2. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / Е. А. Афонін ; НАН України. Ін-т соціології. – К. : Інтерграфік, 1994. – 304 с.
3. Подоляк Я. В. Личность и коллектив: психология военного управления / Я. В. Подоляк. – М. : Воениздат, 1995. – 351 с.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Чистяков С. А.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013.

Иваненко В. М., Савчин М. В. Психологическая коррекция уровня дисциплинированности военнослужащих

Психологическая коррекция уровня дисциплинированности военнослужащих создает условия для возникновения эмоционально насыщенных ситуаций, во время которых она и проводится. Эмоционально

окрашенные переживания создают возможность нового видения старых проблем, переоценки своих взглядов, убеждений, ценностей, отношений.

Ключевые слова: *психологическая коррекция, воинская дисциплина, морально-психологическое состояние.*

Ivanenko V. M., Savchyn M. V. Psychological correction of the level of discipline of servicemen

Psychological correction level of discipline of servicemen creates conditions for the origin of the full of emotions situations when it takes place. The emotionally painted experience creates the possibility of new vision of old problems, review of ideas, persuasions, values, and relations.

Keywords: *psychological correction, military discipline, moral and psychological state.*